

УДК 005.95

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЙ ЛІДЕРСТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА

Л.С. Філатова

Л.В. Новохацька

Вінницький національний технічний університет, Вінниця, Україна

Філатова Л.С., Новохацька Л.В. Теоретичні аспекти теорій лідерства кризь призму ефективного лідерства.

Стаття присвячена актуальним проблемам поняття лідерства. Розглядається сутність поняття «лідерство» та теорій лідерства. Авторами статті здійснено багатоаспектний аналіз теорій лідерства, проаналізовано чинники їх становлення та виявлено їх взаємозв'язок. Також, було наведено причини різниці та зв'язку між керівництвом та лідерством. Було представлено стилі керівництва та з'ясовано їх роль у формуванні ефективного лідерства. Для формування засад ефективного лідерства було сформовано порівняльну таблицю із виділенням основних критеріїв, притаманним цим теоріям.

Ключові слова: лідерство, теорії лідерства, ефективне лідерство

Філатова Л.С., Новохацькая Л.В. Теоретические аспекты теорий лидерства сквозь призму эффективного лидерства.

Статья посвящена актуальным проблемам понятия лидерства. Рассматривается сущность понятия «лидерство» и теории лидерства. Авторами статьи осуществлен многоаспектный анализ теорий лидерства, проанализированы факторы их становления и выявлены их взаимосвязь. Также, были приведены причины разницы и связи между руководством и лидерством. Были представлены стили руководства и выяснено их роль в формировании эффективного лидерства. Для формирования основ эффективного лидерства было сформировано сравнительную таблицу с выделением основных критериев, присущим этим теориям.

Ключевые слова: лидерство, теории лидерства, эффективное лидерство

Filatova L.S., Novokhatska L.V. Theoretical aspects of theories of leadership through effective leadership.

The paper considers the issues of the leadership concept. There had been considered the essence of the notion "leadership" and the theory of the leadership. The authors analyzed multidimensionally the leadership theories and the factors of their formation with further revealing their relationship. There had also been presented the reasons for the difference and the connection between management and leadership. There had been presented the leadership styles with the distinguishing their role in the formation of efficient leadership. For the formation of the efficient leadership there had been formed the comparative table highlighting the main criteria inherent in these theories.

Keywords: leadership, leadership theory, effective leadership

У наш час постала проблема зростання ефективності роботи кожного члена колективу та колективу загалом. Результатом цього стало виникнення теорій, які намагаються знайти шляхи вирішення даної проблеми. Велику увагу дослідники приділяють впливу лідера на взаємодію всіх членів групи у процесі прийняття рішень. Стверджується, що керівна роль лідера полягає у виконанні ряду функцій: оцінці ситуації, визначенні цілей та завдань, акумулюванні та передачі інформації тощо. На думку багатьох дослідників дозвіл нести відповідальність за самостійно прийняті рішення є потужним мотивуючим фактором. У сучасних концепціях лідерства увага акцентується на розподілі влади між членами групи, який веде до посилення їхнього впливу на лідера і відповідно до розвитку лідерських якостей у кожного з них. Чим більше повноважень делеговано тим більше у лідера можливостей для зосередження на ключових питаннях і рішеннях. Отже піднята нами проблема є досить актуальною і має безперечне практичне значення, адже швидкість змін у бізнес – середовищі призвела до необхідності перегляду знаменитої дилеми «менеджер чи лідер»: тепер, практично будь-який менеджер повинен в тій чи іншій мірі володіти мистецтвом лідерства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Тема лідерства опрацьована науковцями в достатній мірі, та все ж більш досконало розвинута та розроблена зарубіжними фахівцями. Серед них: Р. Танненбаум, І. Вешлер і Ф. Масарик, П. Друкер, Ф. Фідлер, В. Врум, Ф. Йеттон, М. Мескон, П. Херсі і К. Бланшард. Вони створили моделі та висунули теорії, які отримали світове визнання та затвердили себе як правдиві та науково обґрунтовані ідеї. Українські та російські вчені, такі як: Ф. Хміль, В. Лозниця, Д. Виханський, В. Веснін теж внесли вклад в розвиток теорії лідерства. Водночас, проблема лідерства набула нового контексту в умовах соціально-економічних змін, позначаючись на ефективності діяльності організації, в якій функціонує певний лідер.

Мета дослідження полягає у систематизації вітчизняних та зарубіжних знань з проблем теорій лідерства та ефективного лідерства. Завданнями є: розкриття сутності основних теорій лідерства та

визначення чинників, які зумовили появу кожної окремої теорії.

Виклад основного матеріалу

Наявність значного спектру наукових теорій щодо управління пояснюється складністю та багатоаспектністю самого феномена управління. З кінця ХХ ст. дослідження у сфері управління сфокусовані на лідерстві. Пояснення цього факту вбачається С. Калашніковою у прояві суспільної потреби у лідерстві (яка особливо зростає в період значних суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій) та відповідності саме лідерства до сучасних суспільних вимог і викликів [1].

У сучасному суспільстві лідерство є засобом побудови влади, заснованої на інтеграції різних соціальних шарів (груп), за допомогою специфічних механізмів навколо висунутої лідером програми вирішення різних проблем і завдань суспільного розвитку. Особливо проблема лідерства та керівництва відчутна в діяльності державних органів, органів регіонального та місцевого самоврядування. Лідерство, за своєю природою, здатне згуртувати людей у спільних зусиллях, причому здійснювати це завдання залежно від загальної мети та місії організації, в якій поступово вирішуються оперативні та стратегічні цілі.

В процесі вивчення проблеми лідерства вченими було запропоновано багато різних визначень цього поняття. Наведемо деякі з них:

Зокрема, Романовський О.Г., Серета Н.В. [2] визначає лідерство як здатність впливати на індивідумів і групу людей з метою примусити їх працювати разом задля досягнення встановлених цілей.

Кочубей Т. та Семенов А. [3] зазначають, що лідерство – результат взаємодії членів малої групи в конкретний часовий проміжок, на який впливає як наявність тих чи інших якостей або їх сукупності у її членів, так і їх прояв у конкретній ситуації, а також взаємний вплив наявних якостей і конкретної ситуації.

Філонович С.Р. [4] визначає лідерство як процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи чи колективу, обумовлені індивідуальною ініціативою її членів.

Розрізняють різноманітні теорії лідерства. Сьогодні великої популярності набули теорії, які значно впливають на практику, освіту, політику тощо.

Серед них виділяють три основні теорії лідерства:

1) «Теорія рис» (Харизматична теорія). Походить від слова «харизма» або «благодать», яка в різних релігіях пояснювалась як дещо, що зійшло на людину. Виходить з німецької психології кінця ХХ – початку ХХІ століття та концентрує свою увагу на природжених якостях лідера. Лідером згідно цієї теорії, може бути лише така людина, яка має набір особистісних якостей або сукупність певних психологічних рис. 1. Харизматичного лідера розглядали як особу, що може

перебудувати мораль і запропонувати позитивне бачення розвитку організації у майбутньому. Б. Келлерман зазначає, що науковці повинні пам'ятати, що лідерство не є концепцією моралі. Лідери – це такі самі люди, як і решта: вони заслуговують довіри, але можуть й обманювати, вони боягузи та сміливці, скупі та щедрі одночасно. Не можна стверджувати, що всі лідери добрі [5].

Харизматична особистість завжди прагне захопити лідерські позиції. Лідер-харизматик завжди є людиною протестуючою, яка прагне змінити ситуацію, виконує функцію перетворювача світу. Харизматична особистість пропонує своє власне розуміння ієрархії цінностей, моралі та ідеології. Немає харизматичного лідера, що слугує самому собі, він завжди є слугою якоїсь надзвичайної («надцінної») ідеї та вождем тієї групи, яка за ним рухається. Такий лідер відмовляється від життєвих радощів і благ заради втілення у життя своїх мрій та ідей. Але, разом з тим, не можна бути харизматичним лідером для всіх людей одразу, такий індивід стає авторитетом для більшої або меншої групи, яка виступає опозицією щодо інших груп і прагне нав'язати їм свої цілі. Необхідно, щоб була проблемна ситуація, потрібно, щоб до способу вирішення цієї проблеми правлячою елітою суспільства значна частина населення ставилася критично. У такому випадку харизматичний лідер розглядається його послідовниками як провідник з «темного минулого» у «світле майбутнє» [6].

2) Ситуаційна теорія лідерства.

Ситуаційний підхід визначає, що люди стають лідерами не стільки в силу своєї особистості, скільки завдяки різним ситуаційним факторам і відповідності взаємозв'язку між лідером і ситуацією. На думку американського вченого Ф. Фідлера [7], існують три критичні ситуації, які впливають на найбільш ефективне лідерство:

- вплив посади – лідер, що має більше посадових повноважень, може значно легше вести за собою, ніж той, хто не володіє такими повноваженнями;
- структура задач, або чіткість, з якою поставлені задачі можуть бути описані у порівнянні із ситуаціями;
- взаємовідносини між лідером і членами групи. Тобто ця ситуаційна теорія визначає лідерство як продукт ситуації: людина, ставши лідером в одному випадку, набуває авторитету, який починає на неї «працювати» внаслідок дії стереотипів. Тому вона може розглядатися групою як «лідер взагалі».

Фреда Фідлера справедливо вважають засновником ситуаційної теорії лідерства. Його модель ситуаційного лідерства Фідлера, роботу над якою він почав ще у 60-ті роки ХХ ст., дозволяють передбачити ефективність робочої групи, яку веде лідер [8]. У моделі використовуються три ситуаційні змінні: стосунки в колективі, структурованість роботи та посадова влада, які представлені на рис. 1. Цими змінними, які охарактеризовані на

рис. 2, визначається ступінь контролю ситуації в моделі.

Дана модель відображає зв'язок між ситуаційними змінними, тобто змінними, від яких залежить поведінка лідера в тій чи іншій ситуації, між обраним стилем лідерства залежно від цих змінних та рівнем виконання робіт.

Крім того, ефективного керівника-лідера з-поміж інших вирізняє певна система якостей: творча обдарованість, високий рівень інтелекту, харизматичність, ініціативність, упевненість у своїх силах та інше [9].

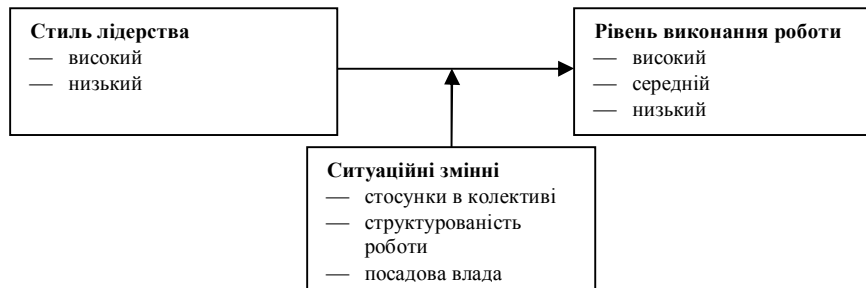

Рис. 1. Модель ситуаційного лідерства Ф. Фідлера

Рис. 2. Змінні, які визначають ступінь контролю ситуації в моделі

Сприятливість ситуації по відношенню до конкретного використаного стилю визначається через три раніше розглянуті ситуаційні змінні (рис. 2). Це означає, що ефективність лідерства залежить від того наскільки ситуація дає лідеру можливість впливати на інших людей.

3) Системна теорія лідерства.

Саврук О.Ю. [10] стверджує, що лідерство – це процес організації міжособистісних відносин в групі, а лідер – як суб'єкт управління цим проце-

сом. Лідерство інтерпретується як функція групи, і вивчати його потрібно з погляду цілей та задач групи, хоча і структура. Також, на лідерство суттєвий вплив здійснює обраний стиль керівництва.

Оскільки, як зазначалось раніше лідерство і керівництво є взаємопов'язане, але не тотожне, тому розглянемо чотири стилі керівництва, представлені на рис. 3:

Розглянемо детальніше кожний стиль керівництва (рис. 4) [11]:

Рис. 3. Види стилів керівництва

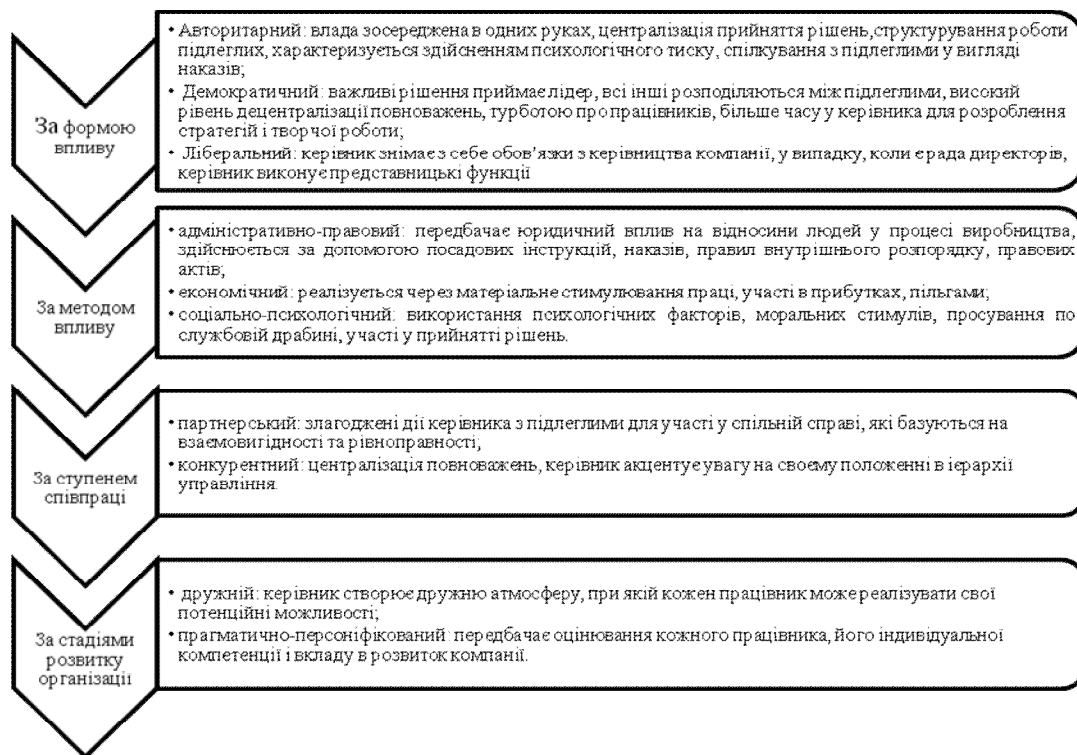

Рис. 4. Детальний опис стилів керівництва

Залежно від стадій розвитку організації керівник змінює свій стиль керівництва, так як це зумовлено умовами зовнішнього середовища і внутрішніми стратегіями організації.

Ситуативні теорії, виявивши взаємозв'язок між характером ситуації та проявами лідерства допомогли довести хибність ідеї про існування універсального набору лідерських якостей. Але виключно ситуативний підхід у поясненні лідерства є неправильним. Ситуація лише створює можливість для появи потенційного лідера, яка не обов'язково має бути реалізована.

Зокрема, деякі вчені вважають, що модель ефективного лідерства базується на тому, що лідерство ситуаційне [12].

На ефективне лідерство впливають деякі особистісні якості. Потреба в них зумовлена специ-

фікою ситуації й особливостями поставлених завдань. У цьому разі необхідне поєднання особистісних рис із професійною компетентністю. Для ефективного лідера необхідно вміти: здійснювати стратегічне окреслення перспектив розвитку керованої організації; моделювати складну ситуацію; прораховувати ризик; змінювати організаційну структуру й культуру [13].

Можна з впевненістю говорити про те, що в ефективності керівництва вирішальну роль можуть відіграти додаткові, ситуативні чинники: потреби і особисті якості підлеглих, характер завдання, вимоги і вплив середовища, інформація та інше [13].

Наведемо порівняльну характеристику вищезначених теорій лідерства у таблиці 1:

Таблиця 1. Порівняльна характеристика теорій лідерства

Критерії	Харизматична теорія	Ситуаційна теорія	Системна теорія
Харизма	+	-	-
Взаємовідносини між лідером та членами групи	-	+	+
Авторитет керівника	+	+	+
Коллективне прийняття рішень	-	-	+
Посадові повноваження керівника	+	+	-
Структурованість роботи	-	+	-

Джерело: Створено авторами на основі опрацювання літературних джерел [1-11]

Провівши порівняльну характеристику, можна зробити висновок, що найефективнішою є ситуаційна теорія, оскільки вона поєднує не тільки вплив ситуаційних факторів, але й особисті якості керівника. Але, на наше переконання всі теорії лідерства взаємодоповнюють одна одну, а тому розглядати їх слід у сукупності.

Як можна відмітити, що ефективне лідерство напряму залежить від обраного стилю керівництва. Оскільки ми розглядаємо ідеальну ситуацію, що керівник та лідер є однією особою, то ефективне лідерство буде містити наступний вигляд:

Ефективне лідерство = Складові харизматичної теорії + складові системної теорії + складові ситуаційної теорії + складові стилю керівництва.

На нашу думку, лідерство перш за все пов'язано з особистісними якостями. Якщо людина володіє цими якостями, або вони закладені в неї з народження, вона зможе ефективно, а головне, не використовуючи формальну владу вести послідовників в правильному напрямку для досягнення спільних цілей. Але, при цьому, велике значення мають ситуаційні фактори та взаємовідносини в колективі.

Висновки

В сучасних умовах лідерство дасть нам змогу підняти людське бачення на рівень більш широкого світогляду, вивести ефективність діяльності людини на рівень більш високих стандартів, а

також сформувати особистість здатну досягти великих результатів за допомогою своїх не ординарних здібностей. Процес лідерства дасть змогу вдосконалити внутрішньоуправлінську структуру відносин в організації, забезпечити постійний рух вперед для досягнення найкращих результатів, корисних як для суспільства, так і країни в цілому [14].

В даному дослідженні було проведено аналіз теорій лідерства, проаналізовано чинники їх становлення та виявлено їх взаємозв'язок. Також, було визначено взаємозв'язок між керівництвом та лідерством, а саме їх подібність та відмінність. Було представлено стилі керівництва та з'ясовано їх роль у формуванні ефективного лідерства. Для формування засад ефективного лідерства було сформовано порівняльну таблицю із виділенням основних критеріїв, притаманним цим теоріям. Заключним етапом дослідження є осмислення основних засад ефективного лідерства.

Досі залишається не розкритим питання ефективного лідерства. Ведуться дискусії стосовно того, ефективний лідер це набуте явище чи ні? В розрізі нашого дослідження ми спробували сформулювати ефективну модель лідерства. В результаті чого, ми отримали, що ефективне лідерство залежить від різних об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Список літератури:

1. Калашнікова С. Сутність лідерства як вищого еволюційного рівня управління / С.А. Калашнікова // Освітологічний дискурс. – Київ – 2010. – №1.
2. Романовський О.Г., Серeda Н.В. Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства / О.Г. Романовський, Н.В. Серeda // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: В-во Харківського політехнічного інституту. – 2013. – № 3.
3. Кочубей Т., Семенов А. Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект / Т. Кочубей., А. Семенов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Умань – 2012. – № 40.
4. Філонович С. Р. Теорії лідерства у менеджменті: історія і перспективи / С.Р. Філонович // Російський журнал менеджменту. – 2003. – № 2.
5. Kellerman B. Leadership: warts and all / B. Kellerman // Incise mind of the leader. – Harvard Business Review. – 2004. – P. 40-45.
6. Деструктивные психотехники / Ред. Митрофанова И. С-Пб.: Экслибрис, 2002. – 224 с.
7. Брэддик У. Менеджмент в организации / У. Брэддик. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 160 с.
8. Виханский О.С. Менеджмент / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – М : Изд-во МГУ, 2000. – 416 с.
9. Лідерство в управлінні / Феноменологія стилів керівництва та лідерства / Розділ І психологія управління [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/psihol/1rozdr/132.htm>
10. Саврук О.Ю. Стилi керівництва, сутність та характерні риси / О.Ю. Саврук // В-во Національного університету «Львівська політехніка». – 2009.
11. Мала Н.Т. Класифікація стилів керівництва // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2006. – № 517: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.
12. Керівництво організацією: [Навч. пос.] / О.С. Кузьмін, Н.Т. Мала, О.Г. Мельник, І.С. Процик. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – 61 с.

13. Любко О. В., Столярчук Л. В. Особливості лідерства в управлінні персоналом [Електронний ресурс] / О.В. Любко, Л.В. Столярчук. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=58840>. – Особливості лідерства в управлінні персоналом.
14. Алфімов Д.В. Сучасні концепції виховання лідерських якостей особистості / Д.В. Алфімов // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – Донецьк – 2011. – № 1.

Надано до редакції 06.03.2014

Філатова Любов Сергіївна / Lubov S. Filatova
filatovalyba@gmail.com

Новохацька Лілія Володимирівна / Liliia V. Novokhatska
lilia.novohatska@mail.ru

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Теоретичні аспекти теорії лідерства крізь призму ефективного лідерства [Електронний ресурс] / Л.С. Філатова, Л.В. Новохацька // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3 (13). – С. 64-69. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>